

Pongrácz Alex*

„Mert szeretjük a Földünket”¹ – A természettel kapcsolatos felfogás konzervatív olvasata(i)

„Nincs szomorúbb látvány, mint a mohó törekvés a feltétlen felé,
ebben a mindenképpen feltételes világunkban.”
(Johann W. Goethe)²

„Az ember fáj a földnek.”³ Immáron több mint 175 esztendő telt el azóta, hogy Vörösmarty Mihály papírra vetette e paradigma jellegű szavakat, amelyek azóta sem veszítettek az aktualitásukból. Azonban a Föld és az ember kétes értékű nexusának vizsgálatakor ennél jóval „archaikusabb” forrásokkal is találkozhatunk (még ha ekkoriban kevésbé is fájt az ember tevékenysége a Földnek): Szophoklész *Antigoné*jának kardalában például arról olvashatunk, hogy az ember miként zaklatja Gaiát, a magasztos istennőt, „a meg-megújulót / Évről évre az imbolygó ekevassal, / Fölszántva lovával a földet”.⁴

Az ember valóban kitartóan munkálkodott azon, hogy elszakítsa lelkét a Földtől, amellyel – a jungi interpretáció szerint – eredendően függőségi viszonyban állt, vagy amelyhez legalábbis egyfajta vallásos jellegű tisztelet kötötte. A civilizáció genezisének egyes meglátások szerint azt a momentumot tekinthetjük,

* Adjunktus (Nemzeti Közszerológiai Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar).

¹ Az idézet Carl Schmitt naplóbejegyzéséből származik, és az alábbi kontextusban tűnik fel: „Lenin ideálja a villamosított Föld volt. Leninnel és a leninizmussal szembeni fölényünk azon nyugszik, hogy (1) nekünk egyetlen ideálunk sincs. [...] (2) Ha volna ideálunk, akkor az inkább egy villamosítás nélküli, mint egy villamosított Föld volna. Mert szeretjük a Földünket.” Idézi Lánczi András: Carl Schmitt és a liberalizmus. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest, Gondolat, 2004. 392.

² Idézi: Wilhelm Röpke: *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága*. Ford. Barankovics István. Budapest, Aurora, 1943. 47.

³ A költemény ugyan 1846-ban keletkezett, ám csak 1847-ben jelent meg nyomtatásban. Vö. Vörösmarty Mihály: Az emberek. In *Vörösmarty minden munkái*. VIII. kötet. Pest, Kilián György, 1847. 258.

⁴ Szophoklész: *Antigoné*. Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre. In *Görög drámák*. Budapest, Európa, 1971. 50.

amikor az ember egyfajta vallásos imádatlalt fordult a kövek, a növények, a fák és az állatok felé, majd azokból totemeket alkotott; később a halottakat és az őseket, majd a természeti jelenségeket és az égítesteket emelte isteni rangra.⁵ A politeista vallásokban aztán az istenek természeti elemekhez kapcsolódtak, sőt egyes esetekben állat alakban jelentek meg.⁶ Carl G. Jung szerint viszont amiatt, hogy az ember a Föld meghódítójává kíván(t) válni, eltávolodott az őt a Földhöz kötő tudattalan lelki kapocstól, ezáltal pedig a történeti meghatározottságától is, ami végül óhatatlanul gyökértelenséghez vezet. „Ez a veszély fenyegeti [az] idegen földet meghódítóit, de magát az egyént is, ha valamilyen izmus előidézte egyoldalúság következtében elveszíti az összefüggést lényének [...] földszerű ösokával” – figyelmeztetett.⁷ A nyugati világképet Francis Bacon tevékenységétől kezdődően hosszú évszázadokon keresztül uralta a racionalizmus – utólag panglossinak bizonyuló – optimista légköre, amely a végtelen fejlődés dogmájának megfelelően azt hirdette, hogy a természet az ember igájába hajtható és legyőzhető (spengleri megfogalmazásban: „kínpaddal, emelőkkal, csavarokkal kínvaltható”), azaz a véletlen megbéklyózható.⁸ A kozmikus rendbe való erőszakos betörés, a természet emberi civilizálódással párhuzamosan végbemenő „megerősökölése”⁹ annak is betudható, hogy nem sikerült olyan etikai követelményrendszer kidolgozni, amely „az embernek a földhöz, valamint az azon természet növényekhez és ott tenyésztett állatokhoz való kapcsolatát szabályozná. A föld éppen úgy, mint annak idején Odüsszeusz rabszolgahölgyei, még mindig tulajdon tárgyát képezi. A földhöz való kapcsolat még mindig szigorúan üzleti jellegű, amiből kötelezettségek nem, csak privilégiumok fakadnak.”¹⁰

A 19. század végén és a 20. század elején kibontakozó válságirodalom is az etikai paraméterek fontosságára helyezte a hangsúlyt; úgy látták ugyanis, hogy a tudományos haladás diadalmas útja akkor kezdett el átokfutássá válni, amikor „szem elől vesztették a tudás és a tudnivalók erkölcsi értelmét”.¹¹ Ludwig Klages formulájával élve:

⁵ Makkai János: *Politika – isten rabságában*. Budapest, szerzői kiadás, 1943. 363.

⁶ Francesco Giubilei: *A természet megőrzése. Miért fontos a környezetvédelem a konzervatív jobboldal számára?* Ford. Horváth Csaba. Budapest, MCC Press, 2022. 183.

⁷ Carl G. Jung: Föld és lélek. Ford. Boda László. In Hamvas Béla (szerk.): *Európai műhely*. I. kötet. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár – Pécsi Szikra Nyomda, 1990. 118., 141.

⁸ Leo Strauss: *The City and Man*. Chicago, University of Chicago Press, 1964. 7., 16.; Oswald Spengler: *Ember és gép*. Ford. Sz. Mátray Sándor. Budapest, Danubia, 1936. 66.

⁹ Hans Jonas: Az emberi cselekvés megváltozott természete. Ford. Györfly Miklós. In Lányi András – Jávör Benedek (szerk.): *Környezet és etika. Szöveggyűjtemény*. Budapest, L'Harmattan, [1979] 2005. 27.

¹⁰ Aldo Leopold: Földetika. Ford. Sándor Lénárd. *Kommentár*, [1949] (2020) 1. 129–130.

¹¹ Lányi András: Bevezető. In Lányi–Jávör i. m. (7. l.)

„A haladás azt a jelentést hordozza önmagában, hogy fölényesnek érezzük magunkat, úgy a természeti népekkel, mint a megelőző történelmi korokkal szemben. S hogy mindez min alapul? Nem másból táplálkozik, mint hogy a tudomány eddig sohasem látott magasságokba emelkedett, a technika képes uralni a természetet, amely elől az emberiség korábban tanácstalanul meghátrált, hogy az általános jólétet módszeresen a Föld kimeríthetetlen erőforrásaiból fedezik, hogy a technika, mint egy távbeszélő éteri hulláma, hatol át téren és időn, és ráadásként zseniális feltalálók már a határtalan léghajót is »meghódították«.”¹²

René Descartes fizikája és filozófiája óta a tudósok kizárólag a racionális konstrukciókba vetették hitüket, naiv módon lelkesedve azokért, és az élet minden spontán és közvetlen megnyilatkozását, a múlt összes hagyatékát, a hagyományos politikai intézményeket lesajnálták, rútnak és igazságtalannak kiáltották ki. A karteziánus logika úgy hitte, hogy „ezek ellen valami végleges társadalmi rendet találhat fel, amelyet a tiszta rációval, deduktív módon következtethet ki. [...] Így aztán a karteziánus ember egyedül a tökéletes intellektuális befejezettség erényére fogékony. Minden más iránt süket és vak.”¹³ A racionalitás hegemoniára törése, a világ „varázstalanítása” – hogy e Max Weber-i formulával éljünk – végül azt eredményezte, hogy az ismeret, azaz a tudomány, „elkerülhetetlenül a természet és [az] embertársaink feletti uralom eszközévé vált”, az állandó haszonszerzésre és a természet kizsákmányolására irányuló megközelítés pedig elvágta az utat az „életnek formát adni képes hagyományos, mitikus és vallási” lehetőségektől.¹⁴

A korunkra meglehetősen akuttá vált ökológiai válságnak mélyre nyúló erkölcsi gyökerei és implikációi voltak (és vannak), ennyiben tehát erkölcsi válságról is beszélhetünk. Lányi András szerint a krízis erkölcsi természetét közvetlen módon már képtelenek vagyunk észlelni, és csak a természetben bekövetkező „legdurvább fizikai állapotváltozásokra” leszünk figyelmesek. „Ennek a tompaságnak köszönhető, hogy ma a környezet vagy a bioszféra válságáról beszélünk, és csak kevesen a lényegről: amit Konrad Lorenz embervoltunk hanyatlásának nevez.”¹⁵

E hanyatlás – a baljós árnyak megjelenését követően – az ipari forradalommal kezdett felgyorsulni, amely a fentebb már említett rabszolgahölgyekhez hasonlóan kívánta birtokába venni a természetet. Az ember az ipari forradalmakat megelőzően is megpróbált beavatkozni a természet működésébe, azonban az ehhez szükséges tudományos apparátus hiánya – ennek megfelelően

¹² Ludwig Klages: Az ember és a Föld. Ford. Hárshegyi Zsuzsanna. *Kommentár*, [1913] (2020), 1., 117.

¹³ José Ortega y Gasset: *Korunk feladata*. Ford. Puskás Lajos. Budapest, ABC, 1944.

¹⁴ Maarten Doorman: *A romantikus rend*. Ford. Balogh Tamás, Fenyves Miklós. Budapest, Typotex, 2006. 131.

¹⁵ Lányi i. m. (12. lj.) 8.

az ismeretek felületes volta – miatt ezek a kísérletek alkalmatlannak bizonyultak arra, hogy megzavarják a természet állandó egyensúlyát.¹⁶ Még Friedrich Ratzel számára is evidenciaként hatott, hogy a „természet állandó, a népek sorsa változó, és a történet lelkes pillanataiban szinte lerázza a természet nyűgét, de sohasem szabadulhat tőle végképpen, mert benne gyökerezik”.¹⁷

Azonban a racionalista-felvilágosult technikai-tudományos megközelítésből (is) kisarjadó ipari forradalom végül sikerre vitte a projektet, és a fejlett Nyugaton a kultúra mellett az ipar, a közlekedési hálózat, a nagy népsűrűség és a nagyváros (egyszóval: a tönniesi értelemben felfogott, az egymástól független személyek pusztán egymásmellettségét megvalósító társadalmiság) bűvöletébe kerítette az embereket. Ezzel egyúttal el is nyomta a társadalom széles rétegei számára pozitív magatartásmintát kínálni tudó, a természetet nem kirabolni, pusztán csak megváltoztatni, baráttá tenni kívánó, a földet anyaföldre változtató parasztságot.¹⁸ Miközben az említett földművelő parasztság az „ellenséges természet” baráttá tételében volt érdekelt, az „embereknek a földdel való lelki összefonódottságát” hangsúlyozó szemlélet¹⁹ erodálódásával a természet a legtöbbször már csak a nagyvárosok mesterséges (kő-, vas- és üvegszerkezetek, valamint kubista alakzatok uralta) világának ellentétéjeként jelenik meg előttünk, persze korántsem a romantikusok természetet idealizáló attitűdjének értelmében.

A technológia világa ugyanis sokak szemében pusztán a „vad, barbár”, a civilizáció (állítólagos) jótékony hatásaitól mentes, az ember által érintetlen, rezervátumszerű természet antitézisével egyenértékű.²⁰ Dékány István szerint míg korábban, a régi kisközösségek világában, a közösséghez tartozó emberek csak azt

¹⁶ Jonas i. m. (10. lj.) 27. Hozzátehetjük, hogy a természet leigázásának gondolata és a végtelen fejlődésbe vetett hit eshetősége az antik gondolkodók (Xenophón, Empedoklész vagy Platón) előtt sem volt teljességgel ismeretlen, azonban annak természet- és emberellensége (az emberiségre nézve romboló volta) miatt elvetették azt. Lásd: Leo Strauss: *On Tyranny*. Chicago, University of Chicago Press, 2013. 178.

¹⁷ Ratzel Frigyes: *A föld és az ember. Anthro-po-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai*. Ford. Simonyi Jenő. Budapest, MTA, 1887. 48.

¹⁸ Arthur Moeller van den Bruck: *Das Recht der jungen Völker*. München, Reinhard Piper, 1919. 101.; Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. II. kötet (Világtörténeti perspektívák). Ford. Simon Ferenc. Budapest, Európa, 1995. 125.; Ferdinand Tönnies: *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor – Tatár György. Budapest, Gondolat, 2004. 10.

¹⁹ Bővebben lásd: Spengler i. m. (19. lj.) II. kötet. 125–126. Spengler *A Nyugat alkonya* első kötetében az antik lélek elemzésére is vállalkozott, kifejtve, hogy az antik ember Prótagorasz gondolatának akceptálásával (az ember csak mértéke, nem alkotója a dolgoknak) „öntudatlanul is lemondott a természet feletti uralom megszerzéséről, amely törvények felfedezése és alkalmazása révén megy végbe”. Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. I. kötet (Alak és valóság). Ford. Juhász Anikó – Csejtei Dezső. Budapest, Európa, 1995. 614. Hasonló következtetésre jutott egyébként a fentebb már idézett Strauss is.

²⁰ Carl Schmitt: *Römischer Katholizismus und politische Form*. München, Theatiner, 1925. 14.

használták el, amit egyébként maguk termeltek (önellátás, *oikosz*-gazdálkodás), addig a modern társadalom embere mindent a piacon, a boltban és az áruházakban vásárol meg, piedesztálra emelve a kereskedőt, e „társadalomformáló nagyhatalmat”. A kereskedő valóságos művésznek bizonyult a „megkívánás előmozdításában”, egész tömegeket fertőzve meg a kommerciális felfogással, miszerint „mindent meg lehet és meg kell venni, amire képesek vagyunk anyagi erőnkkel”. Dékány meglátása szerint e habitus dominánssá válása vezetett „a társadalom hipermerkantilizálódásához”.²¹ Az ipari társadalmak, Carl Schmitt észrevétele szerint, sikerrel iktatták ki az erény korábban központinak számító államelméleti fogalmát, létrehozva egy olyan valóságot, amelyben minden érték – még a fennkölt, gazdaságon kívüli értékek is! – csak a gazdasági „alaphoz” (*Boden*) kapcsolódó felépítményként érvényesek. „*Superficies solo cedit*. Ez nem »marxizmus«, hanem csak a valóság, amelyhez a marxizmus sikerrel kapcsolódik.”²²

Summa summarum: azáltal, hogy az ember végül „meg tudta zabolázni” az emberi behatásoktól korábban lényegében mentes természetet, kiszolgáltatottá tette magát azzal a mesterséges, művi környezettel szemben, amelyet a technológiai fejlesztések folyamán hívott életre.

„A mai embert csakugyan fenyegeti az a veszély, hogy saját keze műve frankensteini szörnyetegként fogja elpusztítani. Olyan méreteket, mennyiségeket és sebességeket vállalt magára az emberiség, amelyek túlerőben lehetnek az emberi természettel szemben; ezt ugyanis az ember még nem tudta úgy módosítani, hogy a természet nem-emberi részének ember létrehozta forradalmi módosulásait ki tudná egyenlíteni”

– summázta véleményét 1969-ben Arnold J. Toynbee, előrevetítve, hogy a világ falusi népességének ritkulása és a népességgrobbanás miatt az Ecumenopolis (az eggyé olvadt metropoliszok) „mindig zsúfolásig lesz emberekkel, akár a méhkas méhekkkel vagy a természetboly természetzhangyákkal”.²³

Az emberi cselekvés természete a fentebb ismertetett fejleményeknek köszönhetően alapvetően megváltozott. E változás léptékének illusztrálására legyen elég annyit felidézni, hogy az ember a természetet károsító tevékenysége nyomán még egy róla elnevezett korszakkal is „megajándékozta” a földtörténetet: az ezredfordulón vezette be ugyanis az amerikai Stoermer és a holland Crutzen

²¹ Dékány István: *A mai társadalom. Bevezetés a társadalomtudományokba*. Budapest, Pantheon, 1943. 224.

²² A *Tyrannei der Werte* című munka (1959) megállapítását idézi Cs. Kiss Lajos: Az értékek logikája: zsarnokság vagy szabadság? *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 36. 5.

²³ Arnold J. Toynbee: Hogyan válik az emberiség az általa létrehozott mesterséges környezet rabjává? Ford. Mesterházi Márton. In Arnold J. Toynbee: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1971. 376–377.

az antropocén kifejezését.²⁴ A technológia kultusza, a gazdasági szabadság korlátlanágába vetett hit, az egyéni önzésből kiinduló versenyelv normatív rangra emelése, a *homo oeconomicus* eszményítése, a „feltétlen felé való mohó törekvés”, a „hivalkodó fogyasztás”,²⁵ a túlszűfolttság, a globalizáció, valamint a bolygó népességének nagyarányú növekedése okán (is) megnövekedett fogyasztói igények miatt a klíma- és ökológiai katasztrófa fenyegető veszéllyé válhatott.

Evidens lenne tehát, hogy miután az emberi cselekvés hatóköre már a bioszféra egészére kiterjed, az emberi felelősség mértékének is drasztikus mértékben meg kellene növekednie²⁶ – legalábbis elviekben. Aldo Leopold szerint e téren csak az kecsegtetne eredményekkel, ha az etika közösségi tartományát és határait végre sikerülne kiterjeszteni a termőföldre, a vizekre, a növényekre és az állatokra is (ez egyet jelentene a földetika intézményesítésével). Leopold világosan deklarálja a földetika misszióját: az „természetesen nem akadályozhatja meg ezeknek az »erőforrásoknak« a megváltoztatását, kezelését és használatát, de megalapozza a továbbélésük jogát és, legalábbis néhány helyen, a természeti állapot folyamatos megőrzését. Másként megfogalmazva: a földetika megváltoztatja a *homo sapiens* szerepét, aki hódítóból a föld egyszerű tagjává és állampolgárává válik.”²⁷

Hans Jonas is úgy látta, hogy az „emberi hatalomnak alávetett” bioszféra „valamiféle erkölcsi igényt formál velünk szemben – nemcsak értünk, hanem önmagáért is, önjogon. Ha erről van szó, ez azt kívánná, hogy nem kis mértékben újragondoljuk az etika alapjait.” Az ember a jonasi felfogás értelmében az etikai „finomhangolást” követően egyfajta „vagyonügynökségi” szerepkörrel lenne felruházva: „ne csak az emberi jót keressük, hanem az emberen kívüli dolgok javát is, vagyis az »önmagukért való célok« elismerését ki kellene terjeszteni az ember

²⁴ Lásd: Paul J. Crutzen – Eugene E. Stoermer: *The „Anthropocene”*. *Global Change Newsletter*, 41. (2000). 17–18. Büszkeséggel tölthet el minket, hogy Mendöl Tibor a *Táj és ember* című munkájában már jóval a klímaválság tudatosulása előtt élen láta mindennek előjeleit: „Korunk világszemléletében a naiv anthropomorfizmus helyét sokszor kissé túlzó anthropocentrizmus foglalta el. Nagyon is a világmindenség közepének érezzük magunkat, talán túlságosan is büszkék vagyunk öntudatunkra és akaratunkra, szellemi képességeinkre és kultúránkra, a természet vad erőinek megfékezésére.” Mendöl Tibor: *Táj és ember. Az emberföldrajz áttekintése*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1932. 3.

²⁵ Thorstein Veblen szerint az egyén már korántsem a pillanatnyi hasznon maximumára törekedve, másoktól elszigetelten hozza meg a fogyasztással kapcsolatos döntéseit, hanem a másokkal való versengésben fellelhető vágyakra alapozva teszi azt. A szükségletkielégítés helyett tehát az válik fontossá, hogy mások azt gondolják, nagyon sokat fizettünk egy adott vagyontárgyért. A hivalkodó fogyasztás normája ezáltal – úgy tűnik – mindinkább kikezdetlennek válik. Lásd: Thorstein Veblen: *A dologtalan osztály elmélete*. Ford. Berényi Gábor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975. 99.

²⁶ Jonas i. m. (10. lj.) 31–32.

²⁷ Leopold i. m. (11. lj.) 131.

szféráján túlra, és a róluk való gondoskodást be kellene vonni az emberi jó körébe.”²⁸ E finomhangolás nem teszi teljesen zárójelbe az ember részéről óhatatlanul felmerülő gazdasági aspektusokat sem; Leopold olvasatában sokkal inkább arról van szó, hogy „[m]inden kérdést annak fényében kell megvizsgálni, hogy mi az, ami etikai és esztétikai értelemben helyes, gazdasági értelemben pedig célszerű. A dolgok akkor helyénvalók, ha segítenek megőrizni a természetes környezet integritását, stabilitását és szépségét. Helytelennek pedig akkor minősülnek, ha más egyéb hatásai vannak.”²⁹

Meglátásunk szerint Leopold és Jonas az előző évszázad derekán ugyanazon problémára kívánt reflektálni: abban a korban, amelyben a technológia etikai jelentőségre kezdett szert tenni, és korábban felfoghatatlan mértékben tolta ki a mesterséges környezet határait, gyakorlatilag elnyelve a természetes szféráját,³⁰ erkölcsi értelemben (is) vett teljes paradigmaváltásra van szükségünk. A 21. századba lépve persze látjuk e felfogás fundamentalizálódásának veszélyeit is. Christopher D. Stone 1972-ben a „természeti tárgyak jogainak törvényesítése” kapcsán arról értekezett, hogy a fákat, az erdőket, az óceánokat, a folyókat és minden „természeti tárgyat” is megilleti a jogi státusz.³¹ E megállapítások talán még Leopold kívánalmaival is párhuzamba állíthatók; jóval nagyobb veszélyforrást jelent ugyanakkor az *animal studies*, amely a poszthumanizmus irányzatának egyik ágazataként nem pusztán az állati jogokat intézményesítené, de az antropolitikus, emberközpontú felfogás meghaladására, „dekonstrukciójára” is vállalkozni kíván, kifejezésre juttatva, hogy „minden élőlény rendelkezik saját célokkal, perspektívákkal, funkciókkal és életvilágokkal, amelyek csak részben fedik az emberi pragmatizmus szféráját”.³²

Egyesek még ennél is drasztikusabban fogalmaznak, arra biztatva az embert, hogy az általuk kifundált „szép új világban” hagyjon fel „Übermensch” mivoltával, és „Untermensché degenerálódva” csússzon vissza „az animalitásba, a föld radikális alantasságába” (D. H. Lawrence).³³ A radikális újbóloldali kánon meg-hökkentő retorikai fordulatokkal próbál az emberiség egészében büntudatot kelteni: Jacques Derrida az állatok tömeges kiirtását és az ipari állattartást a holokauszthoz fogható civilizációs tragédiaként határozta meg,³⁴ Giorgio Agam-ben pedig hisztérikusan fakadt ki amiatt, hogy az állatok védelme érdekében

²⁸ Jonas i. m. (10. lj.) 33.

²⁹ Leopold i. m. (11. lj.) 141.

³⁰ Jonas i. m. (10. lj.) 34.

³¹ Luc Ferry: *Új rend: Az ökológia*. Ford. V. Tóth László. Budapest, Európa, 1994. 21–22.

³² Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemes Z. Márió: *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*. Budakeszi, Prae, 2019. 42.

³³ Horváth et alii i. m. (32. lj.) 102.

³⁴ Jacques Derrida: *The Animal that Therefore I Am*. New York, Fordham University Press, 2008.

tevékenykedő bizonyos szervezetek csak „az emberi szempontból esztétikailag vonzó állatfajokat” célozzák meg, negligálva azokat az állatokat, akik „nem kellően aranyosak” a lehetséges adakozók számára.³⁵ A legextrémebb pozíciót azonban feltehetően Donna Haraway, a *Társfajok kiáltványának* szerzője foglalta el, aki az emberi és a nem emberi fajok közötti kölcsönösséget és egyenrangúságot hangsúlyozva egy „fajközi társadalmiság” kontúráit rajzolta meg. Ezt követően az ember és a kutya közötti reláció alapján arra a megállapításra jutott, hogy az embernek szükségtelen a kutyáját nevelnie, hiszen az ember és a kutya kölcsönösen alakítják egymást, megnyílván egymás felé „akár testi értelemben is”, egy „majdnem erotikus szenzuális viszonyt” hozva létre.³⁶ Akármit is jelentsen ez a Haraway-féle „újbeszél” narratívájában, egy ilyen perverz gondolat felvetése finoman szólva is jócskán túlmutat az egészséges és tolerálható határon, ráadásul garantáltan nem szolgálja a kutya fejlődését és érdekeit sem.

Az újbaldali narratíva tehát meglehetősen extrém konzekvenciákat von le, amikor a természettel kapcsolatos kérdésekről nyilvánít véleményt. A másik póluson, a konzervatív véleményformálók táborában ugyanakkor – némiképp talán meglepő módon – meglehetősen ambivalens következtetésekre jutnak a természet védelmével kapcsolatos vitákban. Miközben Russell Kirk meglátása szerint „semmi sem annyira konzervatív dolog, mint a természet megőrzése”,³⁷ a mindennapok polémiait vizsgálva számos olyan verdiktet találkozhattunk, amely a konzervatív értelmiség holdudvarából származik, és a klíma- és ökológiai válság valamilyen szempontú relativizálását tartja szükségesnek. E kakofónia hangosságát némileg tompítja, hogy egyre több konzervatív értelmiségi nyilvánítja ki a természet védelmének fontosságát, hangsúlyozva, hogy a konzervativizmus alapvetően „a megőrzés politikai gondolatára épül”, így „nyilvánvaló, hogy ehhez kapcsolódna a természeti értékek, a környezet védelme is”.³⁸

Lányi megközelítésében a konzervatívokat érdekeltté kell tenni abban, hogy felismerjék a konzervatív és a *conservationist* szemlélet rokonságát, „többek között a végtelen fejlődésbe vetett hit, a technofília és a konzumerizmus (»a függőség kultúrája« Roger Scruton szerint) elutasításában”.³⁹ Nem véletlenül állapíthatta

³⁵ Giorgio Agamben: *The Open. Man and Animal*. Stanford, California, Stanford University Press, 2004. Idézi Horváth i. m. (33. l.) 123.

³⁶ Donna Haraway: *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago, Prickly Paradigm Press, 2003. 4.

³⁷ Russell Kirk: Conservation Activism Is a Healthy Sign. *The Sun*, 1970. május 4. 17.

³⁸ Hörcher Ferenc: Scruton a konzervativizmus természetszemléletéről. In Wesselényi-Garay Andor – Smid Róbert (szerk.): *Méregzöld. A természet mint művészet(elmélet)i probléma*. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia MMKI, 2021. 89.

³⁹ Lányi András: *Bevezetés az öko-filozófiába kezdő haladóknak*. Budapest, L'Harmattan – Könyvpont, 2020. 89.

meg tehát Bruce Pilbeam, hogy „a zöldek és a konzervatívok között sokkal több a közös nevező, mint általában észreveszik”.⁴⁰ Amint az ismert, a közelmúltban a brit konzervatív gondolkodás ikonja, Roger Scruton, egy önálló zöld politikai filozófia kidolgozására is vállalkozott.⁴¹ Scruton interpretációjában egy valóban konzervatív környezetpolitika az *oikophiliára* alapozva olyan körülményeket igyekszik teremteni, „amelyekben az emberek viselik gondját a saját környezetüknek – a jó gazda gondosságával történő, felelős gazdálkodás szellemében”.⁴² A szubszidiaritás elvét szem előtt tartva Scruton amellett érvelt, hogy az államok egész egyszerűen nem vállalkozhatnak olyan feladatokra, amelyeket a polgárok a saját hatáskörükben eljárva jobban meg tudnak oldani. Scruton válasza tehát az volt, hogy főszabály szerint a lokalitásban, a helyi szempontok érvényre juttatásában és az otthonnal történő törődésünkben kell keresni a megoldást, természetesen nem tévesztve szem elől, hogy a globális problémák kezelésében az államok közössége érdekelt.⁴³

Érdekes – ugyanakkor a fenti trendekhez igazodó – történésként említhetjük meg azt is, hogy a közelmúltban Paolo Becchi egyenesen arra szólította fel a nemzetállami feladat- és hatáskörök megőrzésében érdekelt szuverenista kánont, hogy vegye fel a napirendjére a környezetvédelem kérdését, hiszen „a biodiverzitás és a környezet oltalma épp oly fontos, mint [a] hagyományos életformák és kulturális sajátosságok védelme”.⁴⁴ E figyelmeztetés is rávilágít arra, hogy napjainkban egyfajta „koreszmévé” magasztosul a természet védelmét pajzsára emelő és elsődleges célként érvényesíteni kívánó ökológiai gondolat – amely akár radikálisan újra is strukturálhatja a hagyományosnak, ám egyúttal megcsontosodottnak tekinthető európai pártrendszert és korszellemet.

A napjainkban is több fronton zajló polémia vázlatos áttekintését követően úgy véljük, hogy az igazság – ezúttal is – az „arany középuton” lelhető fel. Meglátásunk szerint ugyanis teljes mértékben elfogadható és támogatható, hogy gyökeresen változtatni szükséges a természeti környezettel szembeni viselkedésünket

⁴⁰ Bruce Pilbeam: Természetes szövetséges? A konzervativizmus és a környezetelvtűség viszonyának áttekintése. Ford. Mezei Christoph. In Scheiring Gábor – Jávor Benedek (szerk.): *Oikosz és polisz. Zöld politikai filozófiai szöveggyűjtemény*. Budapest, L'Harmattan – BCE Társadalomelméleti Kollégium – PPKE JÁK – Végeylet, 2009. 216.

⁴¹ Roger Scruton: *Zöld filozófia. Hogyan gondolkozunk felelősen bolygónkról?* Ford. Szilágyi-Gál Mihály – Zsélyi Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2018.

⁴² Uo., 357.

⁴³ A lokalitás *versus* globalitás, állami *versus* nem állami válságkezelés vitájához lásd: Pongrácz Alex: Valahol utat nyerhetnének, avagy az állami szuverenitás kizöldítésének esélyei. In Kovács Éva Margit (szerk.): *Ünnepi kötet a 65 éves Imre Miklós tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 349–356.

⁴⁴ Paolo Becchi: Szuverenista kihívás. Ford. Betlen János. In Karácsony András (szerk.): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Budapest, Gondolat, 2020. 184.

szabályozó normákon: szakítani kell a materialista felfogás piedesztálra emelésével, valamint a fogyasztói kultúra fetisizálásával; fel kell hagyni azzal a szemlélettel, amely folyton-folyvást azt szajkózza, hogy az embernek uralkodnia kell a természetén – hiszen az ember nem lehet a természet ura, legfeljebb csak annak polgára. Ahogyan Strauss-hoz kapcsolódva Lánczi fogalmazott: tudomásul kell vennünk, hogy „a világ, a természet és benne az ember ontológiailag meghatározott struktúrákban van elrendezve, és ezt semmilyen, a természet legyőzésére irányuló emberi kísérlet sem képes megszüntetni”.⁴⁵ Meg kell fontolni ugyanakkor, hogy korlátozott mértékben elfogadható-e a természet ember által történő felhasználása, és kifejezetten károsnak titulálhatók-e a poszthumanista felfogás bizonyos irányzatai.

Lehet és kell is tehát azon vitatkozni, hogy miként próbáljuk Gaia istennő kegyeit (újból) elnyerni, az viszont vitán felül áll, hogy a hódolat kifejezését immáron nem odázhatjuk el. A természet ugyanis nemcsak jóságos Gaia-, hanem gonosz Khaosz-arcát is felénk fordíthatja, amennyiben nem hiszünk a természeti rendben, és úgy tekintünk a természeti erőforrásokra, „mint egy raktárra, amelyből szabadon garázdálkodhatunk, kedvünkre vehetünk el dolgokat”.⁴⁶ Jó hír, hogy a szabad akarat szabadságából kifolyólag minket illet annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a természet melyik arcával is kívánunk szembenézni.

⁴⁵ Lánczi András: *Modernség és válság. Leo Strauss politikai filozófiája*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1999. 20.

⁴⁶ Donald Worster: *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*. Cambridge, Cambridge University Press, 1994. 406–407.; Giubilei i. m. (7. lj.) 196.